

О. В. Лисодед, к. ю. н., доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», старший науковий співробітник сектору дослідження проблем кримінально-виконавчого законодавства НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ НА ОСОБИСТУ БЕЗПЕКУ

Забезпечення права на безпеку, як стану захищеності життєво важливих інтересів особи від будь-якої зовнішньої загрози, є досить актуальним для засуджених, які відбувають покарання, що пов'язані з реальним позбавленням або обмеженням волі особи, так як вони, знаходячись в умовах певної ізоляції від суспільства, не мають можливості самостійно використати всі засоби й механізми забезпечення своєї безпеки, які дозволені законодавством.

Слід зазначити, що норми стосовно забезпечення права засуджених на безпеку з'явилися вперше у національному законодавстві ще у 2000 р. Так, Законом від 13 січня 2000 р. № 1381-XV «Про внесення змін в деякі законодавчі акти України» ВТК України був доповнений ст. 81², в якій встановлювалося, що у разі наявності безпеки для життя і здоров'я засуджених, до яких згідно з законодавством України у зв'язку з їх участю у кримінальному судочинстві прийнято рішення про застосування заходів безпеки, адміністрація місця позбавлення волі вживає заходів до охорони цих осіб. Перелік таких заходів не наводився, але зазначалося, що крім заходів охорони можуть бути застосовані такі заходи як переведення до іншого місця позбавлення волі чи окреме утримання.

Прийняття вказаного Закону було пов'язане з прийняттям у 1993 р. двох перших, так званих «віктимологічних», законів України: «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь в кримінальному судочинстві» і «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». У постановках про введення цих законів в дію Кабінету Міністрів України доручалося подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції по приведенню законодавчих актів України у відповідність з цими законами. Тому у 2000 р. Законом України № 1381-XV були внесені відповідні зміни до КПК України, які значно розширили права потерпілих в кримінальному процесі, а також у низку інших законів України, що стосуються статусу жертв злочинів, у тому числі і у ВТК України. Це було цілком правильним, тому що

хоч засуджені особи по суті являються злочинцями, які відбувають призначене їм покарання у спеціальних установах, але й стосовно їх можливе вчинення злочинів. Тому, незважаючи на суспільну небезпеку чи тяжкість вчинених ними злочинів, вони, згідно з міжнародними стандартами у галузі прав людини, теж мають право на правовий і соціальний захист і держава повинна забезпечувати їх особисту безпеку нарівні з іншими громадянами й особами, які знаходяться під її юрисдикцією.

Але ст. 81² ВТК України передбачала застосування заходів безпеки, по-перше, тільки до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, і, по-друге, які приймають участь у кримінальному судочинстві. Незважаючи на те, що у 2001 р. ВТК України був доповнений главами 17 і 18, які встановлювали порядок виконання й відбування таких видів покарань, як арешт і обмеження волі, відповідні зміни у ст. 81² не були внесені.

КВК України вже встановлює право засуджених на особисту безпеку в нормах окремої статті. У ч. 1 ст. 10 КВК України закріплюється загальне право на особисту безпеку всіх без обмеження категорій засуджених. У ч. 2 ст. 10 КВК України встановлено перелік осіб, які у разі виникнення небезпеки їх життю й здоров'ю, мають право звернутися до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань із проханням про забезпечення особистої безпеки. Це засуджені, які відбувають покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, або позбавлення волі. Тобто особи, які повністю або частково ізольовані від суспільства та знаходяться під охороною або наглядом, і яким забезпечити свою безпеку значно складніше, так як вони не мають можливості самостійно використати всі засоби й механізми її забезпечення, які дозволені законодавством. При цьому і загрози, враховуючи специфіку мікросередовища, у якому знаходяться ці засуджені, можуть бути досить небезпечними: погроза вбивством, систематичне знущання, побої, мучення або інше заподіяння тілесних ушкоджень, психологічний вплив, психічний тиск тощо. Такі загрози можуть виходити як зі сторони інших засуджених, так і зі сторони персоналу установ виконання покарань чи інших учасників кримінально-виконавчих відносин, які можуть перебувати на території цих установ. У зв'язку з цим у ч. 2 ст. 10 КВК України додатково встановлюється обов'язок посадової особи вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого (детально розібратися у ситуації, що сталась, виявити чинники виникнення небезпеки, сторони конфлікту, спрогнозувати можливі наслідки й шляхи усунення небезпеки тощо).

У ч. 3 ст. 10 КВК України вказується, що адміністрація установи виконання покарань повинна вжити заходів до переведення засудженого в безпечне місце, а також інших заходів до усунення небезпеки, а також вирішити питання про місце подальшого відбування ним покарання. Без-

печне місце повинно визначатися посадовою особою установи виконання покарань самостійно. Це може бути будь-яке вільне приміщення установи, доступ до якого сторін конфлікту, інших засуджених чи персоналу установи обмежений або заборонений (житлові приміщення іншого відділення чи іншої дільниці, кімнати чергової частини, вільні камери приміщень камерного типу, дисциплінарного ізолятору тощо). Перелік інших заходів, які повинна здійснити посадова особа установи виконання покарань для забезпечення безпеки засудженого у КВК України не встановлюються. Ці заходи здійснюються посадовою особою на власний розсуд, виходячи з реальної оперативної обстановки в установі, категорій засуджених, які відбувають покарання у цій установі, розпорядку дня та інших конкретних обставин. Це може бути і ізоляція засуджених, від яких виходить загроза, притягнення їх до юридичної відповідальності, застосування до них дисциплінарних стягнень тощо, у тому числі і переведення до інших установ сторін конфлікту, якщо загроза носить довготривалий характер і/або не може бути усунена повністю.

І лише в ч. 4 ст. 10 КВК України зазначається, що у разі наявності небезпеки для життя і здоров'я засуджених, до яких згідно з законом у зв'язку з їх участю у кримінальному судочинстві прийнято рішення про застосування заходів безпеки, адміністрація установи виконання покарань вживає заходів щодо забезпечення безпеки таких осіб, у тому числі і таких заходів, як їх ізольоване тримання чи переведення в іншу установу виконання покарань.

На виконання положень ст. 10 КВК України наказом ДДУПВП від 4 квітня 2005 р. № 61 додатково була затверджена ще й Інструкція про порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби. Тобто нормативно закріплений і механізм реалізації права засуджених на особисту безпеку. Було б бажано, щоб він реально застосовувався посадовими особами Державної пенітенціарної служби України.